

EESTI KARSKUSLIIDU KIRIÕPISTU.)

Kasvatuse sihtidest.

Mag. A. Kurvits.

K15 294-1

EESTI KARSKUSLIIDU KIRIÕPISTU

=====

Tartus, Gustav-Adolgi t. 18, telef. 404, pk. 86.
Kodune kasvatus ===== Toim. mag. Al. Elango.

KASVATUSE SIHTIDEST:

Mag. A. Kurvits.

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUSEUM
FOND K15294-1

K a s v a t u s e s i h t i d e s t .

1. Sissejuhatuseks.

Küsimused "mispärast" või "mis tagajärjel", "mis sihiga" või "mis otstarbel" on elu põhiküsimused. Neid küsimusi püstitame siis, kui tahame selgitada enesele asjade olemust ja sündmuste käiku. Näiteks küsimused "miks on sula" "Miks laps haigestus". Sula tekkis temperatuuri tõusu tagajärjel, laps haigestus külmetuse tõttu. Küsimuse lahendamisel "mispärast" on meie tähelepanu pöördud nähtustelt nende põhjustele, meie pilk on suunatud olevikust minevikku.

Küsimuse juures "mis jaoks", "mis otstarbel" või "mis sihiga" meie pilk on suunatud olevikust tulevikku. Siin tahame sündmust ette aimata ehk sündmuse käiku enese suhtes mõjutada või koguni ette määrata. Mis sihiga peetakse kihutuskõnesid? Et võita poolehoidu oma parteile. Mis jaoks jonnib laps? Et sundida ema alistuma enese tahtele ja täitma enese soove. Kaks viimast tegevust on sihilikud, nad on suunatud tulevikku ja nende kohta küsimuse esitamine "mispärast" oleks ekslik.

Sihtide püstitamine ja asjade käigu etteotsustamine nõuab arenenud mõistust ja loovat vaimu, mis püüab teadlikult kujundada asju ja elu paremini, kindla ja kaalutud plaani järele. Ainult sihipärase tegevusega arendame elu ja kinnitame endis usku, et tulevane elu on täiuslikum ja parem kui praegune, samuti nagu meie-aegne elu on vastuvaidlemata parem ja väärtuslikum kui meie esivanemate elu mõni sajand tagasi.

Kus pole sihtide püstitamist, seal pole ka eluarengut, seal on homme päev sarnane tänasele, mille tõenduseks on metsikute või poolkultuuriliste rahvaste elu.

Kultuurilises ühiskonnas ei teha midagi ilma sihtita, ilma kindla plaanita, alates taskurätiku kaunistamisest ja majaümbruse korraldamisest kuni stratoplaani ja pilvelõhkujate ehitamiseni. Isehakkanuid inseneere, kel pole arusaamist ehituse otstarbest, plaani koostamisest, materjalide ja tööde kalkulatsioonidest jne., sarnaseid inseneere ei vaja enam meieaegne keerukas elu ^{ei} majanduse, poliitika ega kasvatusel alal. Meie peame nägema kaugelt ette. Püstitatud kasvatusel sihid peavad omandama kapitaalset ja püsivat väärtust, sest kasvatusel sihid on ühtlasi ka

elusihid. Elu ja kasvatus on üks sama nähe, ainult eri ja seisukohtadest vaadatutena. Elu ja kasvatus pole mitte paralleelsed nähted, mis liiguvad rööbiti, vaid nad sisalduvad üksteises ja määravad üksteist.

2. Kasvatuse põhisihid on tuletatavad isiku seestmistest tungidest.

Elu on kasvamine. Kasvamine on elu. Kasvatus on alaline kohandumine tegeliku elu nõuetele. Kasvatus on enesekasvatus. Enesekasvatus on mõistliku olendi, s.o. kultuurinimese ülimaid kohustusi, mida kiiresti arenev ja muutuv elu ei luba meil kunagi unustada. Iga arenemisvõimeline inimene töötab enesekasvatamise kallal lakkamatult teadlikult või alateadlikult. Kasvatuse sihid, sisu, abinõud ja kasvatuse kunst selgub meile enesekasvatusest.

Kasvatus nagu kasvaminegi pole mitte välimine vaid seesmine nähe, mis toimub inimeses peituvate jõudude, seaduste ja erinevuste alusel. Sellepärast pole kasvatuse põhisihid mitte väliselt määratavad, nagu seda harilikult arvatakse, vaid kasvatuse peasihte tuleb otsida inimeses eneses, s.o. nendes tungides ja ideaalides, mis omased igale tervele lapsele ja rikkumatule inimesele. Elu sihid

ja ideaalid on inimeses olemas. Neid tuleb ainult õigel ajal ja õigel viisil kätada ja õiges suunas liikuma panna.

Inimvaimu üks põhitungidest on tung enesearendamisele, tung vaimsele kasvamisele. Vaimne enesearendamistung ei kustu kunni elu lõpuni. Inimene ei tunne kunagi, et ta on vaimselt vanaks saanud, s.o. et ta on vaimselt niivõrd küps ehk jõudnud oma vaimses arengus piirideni ja täiuseni, kust enam pole võimalik edasi minna, kus kõik teadmised ja oskused on täiuslikult omandatud, millele ei ole vajadust ega võimalust enam midagi juurde lisada. Igaüks meist vanadusele vaatamata, tunneb ennast targemana, kui ta oli eile. Kuhu on siis suunatud meie lakkamatu enesearendamistung? Mis on mõistliku inimese enesearendamissihiks?

Enesearendamine on suunatud isiku väärtuse, enesemaksvuse tõstmisele ja iseseisvuse saavutamisele. Tung iseseisvusele enesearendamise kaudu on inimese ürgelisemaid bioloogilisi tunde, mis kannavad elu arengut ja kihutavad inimest tagant sündimisest surmani.

Enese tungi iseseisvusele püüab laps teostada eneseavalduste ja isetegevuse kaudu, näitaks silma ja näpu lii-

gutustist alates kuni kõndimise oskuseni ja käte teadliku tarvitamiseni. Peale selle algab isiku areng tõusvas suunas kuni jõudmiseni teaduse, kunsti, tehnika või spordi tip-pudeni ehk vähemalt võimaliku majandusliku iseseisvuse saavutamiseni.

3. Kasvatuse esimene põhisiht.

Vaadeldes igakülgsest inimeste üldist püüdmist ühe või teisel alal "oma jalgele" saada võime püstitada kõigile mõistetava ja vastuvõetava esimese kasvatuse põhisihi, ja nimelt:

Kasvatuse esimeseks või algsihiks on kaasaaitamine lapse iseseisvuse püüetele. vastava isetegevuse, enese-avaldamise ja enesearendamise võimaldamise kaudu. Terve ja normaalne lapse ei saa loomusunniliselt olla tegevusetu: loomulik lapse isetegevus taotleb ainult enesearendamise sihte. Tegevusetu olek on lapsele sama raske, kui tööta olek töövõimelisele isikule. Lapse loomulik isetegevuse ei taotle mingeid väliseid või majanduslikke sihte, selleks puudub temal esialgu arusaamine. Laps arendab ennast kõige täielikumalt ja mitmekesisemalt just vaba isetegevuse kaudu ja omal algatusel. Kasvataja osa siin seisab ainult selles,

et lapse tegevusele anda õige suund, väärtuslikum sisu ja kaunim stiil, nii et see tegevus aitaks kaasa kõige paremini ja otstarbekohasemalt lapse igakülgsese arenemisele. Tähtis ei ole üks see, et laps midagi teeb ja õpib, vaid ka see, kuidas laps õpib ja kuidas ta tegutseb, s.o. kas lapse õppimine ja tegevus läheb iseseisvuse taotlemisele tema kasuks või kahjuks. Kahju võib kergesti tekkida siis, kui lapse tegevus kujuneb ühekülgses, kui laps näiteks liiga palju istub toas ja loeb ja väga vähe liigub, vähe vaatleb tegelikku elu ja vähe teotseb vabas õhus ehk ümberpöörduvalt, kui laps näiteks terved päevad uitab omapead ümber ja ei harju ühegi pideva, sihipärase tegevusega ja kohustusega. Esimesel juhul kannatab lapse tervis ja kohandumine eluga, teisel juhul jääb arenamata kohusetunne ja enesevastutus.

Lapse loomulik isetegevusetung on tihti pahanduste allikaks perekonnas ja perekonnavahelises käitumises, eriti siis kui lapsed perekondades üksteise poole mängimas käivad. Pahanduste ärahoidmiseks piiratakse lapse vabadust mängmetest kuni naitumiseni. Kasvataja on siis alati hirmul asjade pärast, millistele laps ligineb on mures lapse tervise, käitumisviisi ja kõlbluse pärast,

kui ta ei oska ega püüa kasvatada last iseseisvusele, mis järjest peab vähendama kasvataja vastutust.

Kui ma määrasin kasvatuses esimeseks põhisihiks kasvatuses iseseisvusele vaba isetegevuse kaudu, siis ei mõtle ma sealjuures mingit piiramatut vabadust ja lapse omapead jätmist. Laps ei ihalda kunagi sellist eraldatud omapead olemist. Laps tahab, et tema tegevust jälgitakse, hinnatakse ja juhitakse, s.o. et täisealised oleksid huvitatud tema tegevusest. Kasvataja ülesanne on lapse isetegevust soodustada, lapse liikumise tarvet ja teotsemistungi mitte takistada ega piirata lapse südametunnistuse ja sõnavabadust, mida kahjuks nii laialt praktiseeritakse kodus ja ühiskonnas, maal ja linnas, haritud ja harimatuis perekondades.

Iga kasvatuslik tegevus on õige, kui ta aitab arendada lapse iseseisvumist, tulles vastu lapse algatusele ja isetegevusetungile. Iga kasvatus on ekslik, kui ta hoiab last üleliigse hooldamise, valve ja eestkostmise ja abistamise all. Kasvatus peab õpetama ehk harjutama last maast-madalast ennast aitama, enese tegevuse üle otsustama, enese eest vastutama ja mitte lootma teiste abile seal, kus ta omal jõul saab hakkama. Viimane lause

kõlab kulunud aabitsa tõena, aga omegi eksitakse selle
tõe vastu väga sageli perekonna kui ka kooli kasvatuses
igal sammul eriti kui on tegemist ühe või kahe lapse
kasvatamisega. Üleliigse hellitamisega kasvatame ainult
eluvõõraid, saamatuid ja teovõimetuid inimesi. Seda tõsi-
asja peame sagedamini enesetele meelde tuletama, sest
meie haritud perekonnad on viimasel ajal kujunemas ühe-
ja kahelapselisteks kui neil üldse on lapsi.

Kasvatus iseseisvusele peab juhtima meie tege-
vust igal sammul niihästi laste kui ka eneste suhtes. Meie
kõik oleme otseselt või kaudselt kasvatajad, ja meie
kõik töötame lakkamatult enesekasvatuse kallal.

Kasvatuse algsiht - nimelt kasvatus iseseisvu-
sele isetegevuse kaudu on nagu nägime psühholoogiliselt
põhjendatud: laps püüab ise ennast arendada, ennast
kasvatada, mispärast iga kasvatus on oma olemuselt
enesekasvatus, nagu tähendasime. Kui lapsel poleks seda
loomupärast tungi ja tahet ennast arendada ja kasvatada,
siis ei annaks tagajärgi ükski kasvatuse kunst, nagu
ükski kunst ei pane kasvama idanemisvõimetut seemet.

4. Kasvatuse lõppsihiks on kõlblalt vaba isik.

Kasvatuse algaiht - kasvatus iseseisvusele, omandab suurema selguse ja kindlama veenvuse, kui meie peatume kasvatuse lõppsihi juures, milleks on kõlblalt vaba isiksuse kujundamine.

Vaimne iseseisvus ja kõlblas vabadus on meie enesearendamise, meie otsingute, püüete ja jõupingutuste kõige kõrgem, õilsam, ühtlasi ka kõige kaugem ideaal, mida pole senini saavutanud keegi surelikkudest ja mida keegi kunagi täiuslikult ei saavuta, sest see ideaal, s.o. kõlblas vabadus on jumalikku päritolu. See ideaal on leidnud lõpliku väljenduse Kristuse sõnades: "Saage täiuslikkudeks nagu täiuslik on teie Isa taevas". Inimhinge suurust määrame nende ideaalide järele, mis ta eneses kannab, inimese tegude väärtust hindame nende tõdede järele, mille teenistuses ta seisab. Madalad ideaalid ei tõsta meid, uulitsa tõekspidamised ei valgusta ega arenda meie vaimu. Kõik varad ja väärtused, mis omandame ilma vaevata ei arenda ega kasvata meid, vaid nad mõjuvad tihti vastupidi, s.o. teevad meid lõdvaks. ja ükskõikseks eneste ja teiste püüete vastu. Ainult suured, kõrged ja kauged ideaalid vaimustavad ja ülendavad meid, sunnivad meid enese jõudu kokku võtma ja ennast

arendama ja kasvatama, et mõista kõrgeid ideaale ja omandada seesmist jõudu neile lähenemiseks. Kõrged ideaalid on tähisteks meie püüetele ja tegevusele. Mingi seesmine jõud sunnib meid liikuma nende kõrgete tähiste suunas. Kui meie pöörame selja neile tähistele, siis kustub meie hinges valgus, kaob elusiht ja mõte ja meie hing täitub tühjusega.

Kõlblas vabadus tähendab süürist vaimset seisundit, kus isiku mõte töötab suurima iseseisvusega, kus ta enese otsustuste ja tegude motiivid ja põhjendused kaalub läbi iseseisvalt, kus ta tunneb ja kannab täit vastutust enese mõtete, sõnade ja tegude eest. Kõlblalt vaba isik valib ja määrab iseenese elusihi ja käitumisviisi. Kõlblalt vaba isiku hinges ei jää kunagi püsima võõras mõju, vaid ta sulatab kõik välised ja võõrad mõjud enese hinges ümber uuteks väärtusteks. Kõlblalt vaba isiku tegudes ja mõtetes peegeldub vastu iseloomu omapära, iseseisev ja loov vaim, mis paneb ennast maksma alati ja igalpool. Muidugi kui seda välise vägivallaga ei takistata. Kõlblalt vaba isik elab alati enese tõekspidamis tele, ta kannab eneses oma valguse allikat, mis ei tuhmune ka teise valgusekuma juures.

Kõlblalt vaba isik otsib toetust ja sisu enese vaimule üldmaksvaist väärtustest nagu tõde, õiglus, ilu ja kristlik armastus. Kristlik armastus annab isikule kõige täielikuma sotsiaalse väärtuse, mis ei luba isikul kunagi nõuda ja võtta teistelt, s.o. ühiskonnalt rohkem kui ta suudab ühiskonnale tagasi anda.

Esitatud kaks kasvatuse sihti, kasvatuse alg- ja lõppsiht määravad ära kasvatusliku tegevuse mõtte ja suuna samuti nagu kaks punkti tasapinnal määravad ära sirgjoone või liiklemistee suuna. Esimest kasvatuse sihti mis põhjeneb lapse loomulikul tungil iseseisvusele, võime nimetada ka bioloogiliseks kasvatuse sihiks, kuna kasvatuse lõppsihti - kasvatust kõlblale vabadusele - võime nimetada eetiliseks sihiks, sest viimane siht on suunatud kõlblate väärtuste teostamisele isiku ja ühiskonna elus.

+)

Bioloogia - eluõpetuse ja eetiks - kõlblusõpetuse vahel ei saa olla vastolu: mis on kasulik eluhoiule ja eluarengule, see on ühtlasi ka eetiline ja vastupidi: mis on eetiline, see on kasulik ka elule ja eluarengule.

5. Kasvatuse erisihtheidest.

Ei jõuda lähtejaamast - iseseisvuse tungi juurest - kaugesse sihtjaama - kõlblale vabadusele, peame läbi käima pika maa paljude jaamadega. Nendeks vahejaamadeks on väliselt määratavad ja elunõuetest tingitud kasvatuse sihid, mida peame nimetama osa või erisihhideks, milliseid on nii palju, kui palju on üksikuid elu ülesandeid ja vaatepunkte elule. Võhiklik arusaamine püüab tihti asetada kasvatuse põhisihte kasvatuse eri- või osasihtidega. Peatume lühidalt kasvatuse erisihhide juures.

Kirikutegelased arvavad ja usuvad sageli, et kasvatuse ülevaks sihiks on usklik inimene. Enam kui tuhat aastat on püütud taot~~le~~lla ühekülgselt kristlikku kasvatuse sihti, kuid sellesihilise kasvatuse tulemustega pole kunagi rahule jäänud. Teiseks on kõik riigid püüdnud hoida erikohal riigikodaniku kasvatust vastavalt riigiideaalidele, kuid vähesed riigitegelased on näinud sellest kasvatuse tööst püsivat vilja. Edasiga elukutse püüab tuletada ja põhjendada kasvatuse sihte vastavalt enese ideaalidele. Veendunud sõjaväelane nä~~o~~teks, näeb kasvatuse peasihina sõjamehelikku

julgust, vaprust ja vastavaid tehnilisi oskusi, põllumehele paistab kasvatuse tähtsama sihina armastuse kasvatamine maaelu ja põllutöö vastu jne., vastavate teadmist ja oskuste andmine. Mõni aasta tagasi mõuti mõnelt poolt kaunis iseteadvalt alghariduse kärpimist kutsehariduse kasuks heas usus, et juba nelja algkooli klassi lõpetanule peab ja võib anda kutseharidust. Üksikute teaduste arude või ainealade esitajad otsivad kasvatuse kõrgemat sihti enese erialalt. Loodustaadlane arvab, et ainult looduslooline mõtlemine võib olla tõetundmise ja õige maailmavaate kindlaks aluseks, sest tõde on see, mida võib tõestada faktide ja sündmuste vaatlemisega. Ajaloolane väidab sedasama ajaloo kohta: inimene elab ajaloos ja ajalugu elab inimesed. Ajaloo arengu mõistmine on eelduseks ja aluseks käesoleva ajastu mõistmisele õigete elusihptide püstitamisel. Matemaatiker usub, et matemaatika on vääramatult tarkuse ja tõetundmise aluseks ja kõige enam arendavaks aineks, sest matemaatika arendab loogilist mõtlemist võltsimatult ja puhtal kujul. Selge ja järjekindel mõtlemine ja arenenud mõistus on kõigi vooruste allikaks jne. Nii siis on loogiline mõtlemine kasvatuse kõrgemaks sihiks. Kunsti ja spordi inimesed püstitavad omad kasvatuse sihid järgmiselt: kunstinimene

on veendunud, et ilma kunstilise kasvatusest ei saa arendada ilutunnet, kes ei mõista, mis on ilu, see ei saa ka aru, mis on häa ja õige. Esteetika ja eetika on lähedalt sugulased. Ilma ilutundeta ei või olla inimesel õiget elusisu, eluvaimustust ja kõrgete elusihthide püstitamist. Nii siis on kasvatuse kõrgemaks sihiks ilutunde arendamine. Sportlane väidab, et arenematu keha ei või olla igakülgselt arenenud vaimu asukohaks: keha arenedes areneb ka vaim, kuna vastupidist on raske tõestada.

Väliselt määratavaid kasvatuse sihte võime loetella väga palju ja kõik nad annavad ennast põhjendada. Seejärel võimegi leida kasvatusteaduste uuemates vooludes arvamusi, et meie ei võigi rääkida kasvatuse üldsihtidest. Meieaegne elu muutub kiiresti ja teiseb järjest. Meie seisame igapäev uute faktide ja ülesannete ees. Meie peame igapäev kontrollima ja uuendama enese suhtumist ellu. Mitte meie ei püstita elusihth, vaid elu ise püstitab neid meie jaoks. Kas igal ülesandel, mis ootab meilt lahendust, ei ole oma siht? Kas iga sündmus, iga mõte, mis kerkib meie teadvuses ja iga elamus, mis rõõmustab või kurvastab meie hinge, ei sisalda juba eneses teatud sihti? Kas kogu inimese elu ei ole suhteline, mis oleneb tema vanadusest, arene-

mise astmest, ühiskondlisest seisundist, kutsest, miljööst jne? Kus on siis koht ja aeg üldistele või alalistele kasvatuses sihtidele? Kas sarnased sihid ei ole takistuseks loomulikule arenemisele ja kohanemisele elule?

6, Kasvatus peab käsitlema last - inimest alati kui tervikut.

Kui kõik maailmas on suhteline, siis on muidugi ka inimene suhteline, kuid suhteline enese seisukohalt. Inimene on omaette maailma, mis korraldub, areneb ja elab enese seesmiste seaduste järele. Inimene ei alistu kunagi lõplikult välistele mõjudele ja võõrääramisele. Inimene astub vastu kõikidele mõjudele ümberkorraldavalt ja loovalt. Inimene tahab ise korraldada enese suhteid enesele ja teistele. Iga meie mõte ja elamus on seoses meie ideaalidega, meie elu ja maailmavaatega, en seoses meie elu ülesannetega, nende mõistmise ja lahendamise püüetega. Meie ei tunne ega mõtle ennast kunagi osaliselt, vaid tunneme ja mõtleme ennast alati tervikuna. Meie soovime, et ka teised mõistaksid ja võtaksid meid tervikutena. Poolik suhtumine meisse ei rahulda meid. Poolikust, ühekülgsest suhtumisest isikusse o tingitud traagika üksikisiku ja ühiskonna elus, kui ka kasvatuses. Rahvas kui ka kasvandikud jätavad maha kõik

oma juhid ja kasvatajad, kes neid on mõistnud ja käsitanud ünekülgselt.

Meie poolt esitatud kasvatus üldsihid: kasvatus iseseisvusele ja kasvatus kõlblale vabadusele haaravad kogu kasvandiku tema loomulikkude tungidega ja ideaalidega ja eeldavad isiku kõigi võimete arendamist. Kõik teised kasvatus sihid o osasihid, mis peavad silmas ainult isiku üksiku id võimeid ja nende arenemisvõimalusi. Kui tahame saavutada täiuslikumalt mõnd kasvatus osasihti, siis peab see sündima kooskõlas kasvatus peasihtidega, mida ei tohi kunagi silmist kaotada; muidu võime sattuda valele teele. Kasvatus peasihid, s.o. kasvatus iseseisvusele ja kasvatus kõlblale vabadusele aitavad hinnata iga kasvatus osa-siht ja kasvatus abinõude väärtust ja kõlbulisust. Kõik kasvatus sihid ja võtted, mis ei ole kooskõlas kasvatus e peasihtidega, on ekslikud; neid ei saa põhjendada pedagoogiliselt ja nad ei seisa kokkukõlas isiku ja ühiskonna arenemise huvidega.

Õigeks ja alati maksvaks juhtnõuiks jääb: kasvatus iseseisvusele ja kasvatus kõlblale vabadusele. Kasvatus lõppsihiks on sotsiaalsest tahtest kantud kõlblalt vaba isiksus.

7. Kokkuvõtteks.

Kuidas mõista ja tõestada püstitatud kasvatusesih-
te tegeliku elu valgusel?

1). Nnde sihtide elulisus peaks olema tõestatud
eestkätt sellega, et nad on tuletatud isiku seesmisest tun-
gist, ideaalist ja vajadusest olla iseseisev, isetegev ja
kõlblalt sõltumatu võõrast mõjust. Järelikult põhjenevad
need sihid kõige kindlamal alusel - isiku väärtuse tunnus-
tamisel ja isiku arendamisel. Isik on kultuuri looja, hoidja
ja edasikandja. Väljaspool isikut, kes mõistab, hindab ja
vajab kultuuri, ei saa kultuur areneda ega püsida nagu ei
jää püsima kõdunemise ees ehitus, milles keegi ei ela,
mida keegi ei vaja ega hoia korras.

2). Kultuurilise elu arengus on esmajärgulise tä-
hendusega see, mis on isik enese seesmise mina poolest, mil-
line on tema õige seesmine päle, tema kõlblas meelsus ja
tahe, milliseid elusihte ja ideaale ta enese kannab.
Isiku oskused ~~xx~~ ja võimised on sõltuvad ja tuletatavad
isiku seesmisest väärtusest, kuid need välised avaldused või-
vad olla ka petlikud, kui meie inimese seesmist pälet
ligemalt ei tunne. Vaimselt arenenud, kõlblalt terve ja
väärtuslik isik on alati loomis- ja vastutusvõimeline,

kuna oma kutsealal teovõimeline isik ei ole igakord kõlblalt vastutusvõimeline.

3). Demokraatlik kord põhjeneb ja püsib ühiskondlikust meelsusest kantud kõlblalt vabadel kodanikel. Järelikult on isiku kasvatus demokraatliku kasvatuses peatulesandeid, mis on kokkukõlas esitatud kasvatuses sihtidega.

4). Kasvatus iseseisvusele ja kõlbale vabadusele tähendab kasvatust seesmisele sõnakuulmisele, enese väärtustamisele ja enesest lugupidamisele, mis on eelduseks töölikule välisele sõnakuulmisele, teiste hindamisele, teiste arvestamisele.

5). Kõlblalt vaba isik ei saa eksida enese seesmise töökspidamise vastu, mis tähendaks temale enese alaväärtustamist. Kõlblalt vabas isikus on arenenud kohustunne, mis ei luba temal jääda teistele võlgnikuks ja nõuda teistelt ja võtta ühiskonnalt rohkem kui ta suudab neile anda tagasi.

=====